

Валентина Галацька
(Дніпропетровськ)

СУЧАСНЕ ПОБУТУВАННЯ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ ПРИДНІПРОВ'Я: ВТРАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Суттєві зміни у світосприйнятті сучасного українства, позначені глобалізаційними викликами епохи постмодернізму, впливають на реконструктивне фольклорне мислення, істотно збіднюють образну фольклорну свідомість народу на рубежі ХХ–ХХІ ст.

Органічність існування весільного обряду на Придніпров'ї сьогодні істотно порушена урбанізацією життєвого простору, уніфікацією жанрів. Але наявні в образній фольклорній свідомості мешканців регіону елементи цієї обрядодії становлять певний науковий інтерес. Глобалізаційні зміни в суспільстві в 90-х роках ХХ ст. викликали трансформації в розумінні символічної та образотворчої природи весільної обрядової пісенності. Сьогодні відбувається деформація фольклорного мислення від умовно реального (міфологічного) до образно відображеного (художнього) на рівні існування цього найважливішого у плані соціалізації людини обряду [1, 33]. На межі століть помітне болісне розшарування урбаністичного та сільського типу весіль, що зумовлено самим способом життя мегаполісу, нівеляцією національних духовних орієнтирів.

Урбанізація, широкий розвиток засобів масової комунікації спричинили значні зміни традиційних «класичних» форм народнопісенної культури, внесли певні корективи в питання взаємовідносин фольклору та літератури, визначили розвиток народної культури взагалі. Водночас жанри українського фольклору розвивалися в часі і просторі не лише «природним процесом відходу віджилого і нарощення нових рис». Причини примусового характеру, які насправді руйнували фольклорну традицію в ХХ ст., розкриває Роман Кирчів у статті «Фольклор у системі новочасної української культури» [2, 275], присвяченій аналізу особливостей сучасного українського фольклору і фольклоротворення, харак-

теристиці нових культурних контекстів народної словесної творчості.

Матеріали фольклорних експедицій на території Дніпропетровської області останніх років констатують помітне зменшення питомої ваги фольклору в культурному житті народу. Обрядові весільні пісні збереглися переважно в репертуарі жінок старшого покоління, до того ж, як правило, у репертуарі пасивному. Вік найактивніших носіїв фольклору, за спостереженнями багатьох збирачів народнопісенної творчості, – становить від 50 до 90 років. Відповідно немає традиційної закріпленості певних весільних обрядових пісень за чітко визначеною віковою групою. Порушується певна замкненість регіонального пісенно-обрядового репертуару, деякі весільні пісні стають популярними на всій території України. Такі зміни в побутуванні весільної обрядової пісні впливають на її словесний текст.

Насамперед помітними є зміни у відношенні «пісня – обряд». «Весільна пісня, – зазначає відома дослідниця весільного обряду, уродженка селища Романкове (м. Дніпродзержинськ), Марія Шубравська, – не існує сама по собі, поза обрядом – поза тим соціальним і обрядовим середовищем, в якому вона народилася. Вона живе в обряді, обслуговує його, беручи з нього життєдайні соки, розвивається в ньому і в ньому функціонує» [3, 7]. Тому будь-які зміни в обрядовій частині не проходять безслідно як для пісенного тексту, так і для словесного символу.

У весільному обряді Нижньої Наддніпряни тепер не існує чіткого розрізнення варіантів весільного дійства, що відображали сирітство, вдівство, прийомцтво молодих. Уже на початку ХVІІ ст. в літературі є згадки про відмінність у весільній обрядовості та пісенності при одруженні дівчини і вдови («Перспектива» К. Саковича, «Ліфос»). Ця традиція добре зберігалась і в ХІХ ст. [4, 62].

Нині багато етапів весільного обряду на Придніпров'ї майже зникли, деякі обрядові дії скоротились чи об'єдналися з іншими (розплітання коси, перевезення посагу, саджання на кожух молодих).

Істотного скорочення, об'єднання обрядодій на кінець ХХ ст. набуває передвесільна обрядовість, пов'язана зі сватанням дівчини, домовленістю двох родин

про шлюб [1,12]. Таким чином, випадають з активного побутування пісні, пов'язані з цими етапами весільної обрядовості. Цікаво, що алегоричні діалоги, оповіді про ловлю куниці, лисиці, про купівлю-продаж, якими традиційно розпочиналося сватання, за спостереженнями Н. Здровеги, в кінці XIX – на початку XX ст. також починають зникати й набирають форми ділової розмови.

У Синельниківському районі Дніпропетровщини сьогодні збереглися цікаві варіанти примовок, з якими старости заходять до господині нареченої. Вони трансформовані в сучасну фольклорну свідомість з найдавніших часів язичництва і княжої Руси-України та відображають елементи періодів мисливства (ловитва нареченої як дорогого звіра), княжого укладу (драма княжого двору), викуп, викрадення нареченої: «Слід лисиці до вашого двору, наш мисливець взяв за твору... Десь сюди залетіла орлиця, хочемо купити для нашого молодця... Ану покажіть нам тую куницю, яка тут десь ховається...» [6, 213].

Головними дійовими особами передвесільної обрядовості виступають князь і його почет, що зафіксовано в с. Новоіванівці Нікопольського району: «У сім'ю, де жила дівчина, приходили свати, вони говорили про князя, який шукає прекрасну голубицю. Князь збився з ніг, але тепер помітив, що голубиця залетіла до цієї хати» (записано від М. В. Дольник, 1921 р. н., с. Новоіванівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.). Подібні настрої та дійові особи (інваріант – куниця) зустрічаються і в описі передвесільного дійства у с. Преображенці Царичанського району: «Ми шукаємо куницю, красну дівицю на прохання князя» (записано від М. Ф. Калиниченко, 1913 р. н.).

З передвесільного циклу обрядодій сьогодні на Придніпров'ї випала форма оглядин як важливого композиційного елемента в сюжетній канві: сватання – заручини. Знаковий зміст цієї обрядодії закріпився в назві «мале весілля», яка побутувала на території сусідньої Полтавщини.

Унаслідок зміни ключової функції обряду з магічної на розважальну відбувається зміщення акцентів на веселі жартівливі мотиви. За спостереженням С. Мишанича, із сучасного весілля поступово зникають пісні туги, прощання з батьківським домом, пророкування не-

щасливої долі, тобто витісняються журливі теми, таким чином звучується використання символів мінорної тональності. Основний традиційний сюжет весільного обряду – відображення боротьби двох родів – позбавляється своєї гостроти, конфліктності, драматизму [7, 76].

Власне весільний обряд на Придніпров'ї складається з кількох структурних компонентів: випікання короваю, виплітання вінка, запрошення на весілля, вінчання, посад молодих, пов'язування намітки, перезд нареченої у дім чоловіка.

Особливою поетичністю відзначається обряд випікання короваю, зафіксований на всій території Придніпров'я. Як зазначає відомий учений-славист О. Потебня, вказуючи на язичницьке походження обряду, коровай називають сонцем-раєм, тобто небом [8, 418]. Тому на Дніпропетровщині таке поважливе ставлення до весільного хліба, який печуть лише жінки заміжні та щасливі в шлюбі. Наприклад, на Нікопольщині коровай, шишки і дивень випікають за тиждень до весілля. У с. Капулівці, давньому козацькому поселенні, збереглися печі для випікання дивнів. «Для дивню очерет заготовляється не менше, як за півроку, щоб він був висушений і при випалюванні в печі не тріскався і не мав болотяного запаху. За один раз у піч ставлять десять-дванадцять паличок. Випечений дивень прикрашають паперовими квітами та цукерками», – згадує В. О. Болобан (1950 р. н.).

Персоніфікований образ короваю виступає тут символом родинного достатку, сімейної злагоди. Символіка короваю, вважав М. Сумцов, тісно пов'язана з культом сонця, місяця, зірок. Після закінчення роботи коровайниці співали, дякуючи долі: «Хороший коровай убгали, всередину місяць клали, а довкола зороньками з райськими пташечками» (записано від М. В. Дольник, 1921 р. н., с. Новоіванівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.).

В усиченому варіанті існує обрядодія виття гільця, яка збереглася у Нікопольському районі серед молоді. Можливо, цьому сприяє давня фольклорна традиція, znana з козацьких часів, адже кілька запорозьких січей (Микитинська, Чортотлицька) існували на цій території: «А ми у Галини в дружках були, – усі лужиці виходили, червону калину виламали, хре-

щений барвінок вищипали, та цій Галинці гільце звили. А з якого дерева? З ялини, ще й червоної калини, ще й хрещатого барвінку, ще й запашного василька» (записано від М. В. Дольник, 1921 р. н., с. Новоіванівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.).

Як бачимо, у сценарії весілля Придніпров'я у другій половині ХХ ст. активно задіяні постійні денотати (тобто конкретні предметні явища), що уособлюють поетичний космос українського народу, знакову ментальну сутність: червона калина, хрещатий (вар. хрещений) барвінок, ялина (менш поширений символ), кінь вороний, соловейко, «півень білокрилий», «голубки милі», сокіл, лебідонька.

Відомий учений-славист Георгій Гачев у книзі «Национальные образы мира» досліджує образну систему народів, узявши за основу «космопсихологос» як «єдність тіла (природи), душі (національного характеру), духу (складу мислення), національної логіки. Усе це створює національний образ, а у спрощеному вигляді – національну модель світу» [10, 47]. Саме за цією моделлю здійснюється весільний національний обряд в Україні, уособлений у поняттях національної флори і фауни, або національних елементах образності.

У весіллі в драматизованій формі відбуваються всі сцени родинно-побутового життя нації, які заохочуються до наслідування молодим поколінням, у конкретно-образних, неповторно-національних формах. У них відбилася народна мораль, розуміння добра і зла, любові та ненависті, щастя й біди, родинних опозицій (свекруха – невістка). «Дружки (прикрашають дивні шишками з хмелю стрічками і співають весільну пісню): Даєш, ненько, рушничок у руки. Виряджаєш мене до свекрухи. А свекруха – не рідная мати, буде чужим дітям замишляти: борщу всиплю – вона й не сідає, хліба відріжу – вона скося гляне» (записано від О. М. Дубовик, 1930 р. н., с. Першотравенка Магдалинівського р-ну Дніпропетровської обл.).

У с. Новоіванівці на Нікопольщині зафіксовано народнопоетичний варіант прощання молодої з дівочтвом у формі цікавого, художньо вартісного тексту з уживанням традиційних образів вишні, зозулі, обрамлених психологічним паралелізмом: «Ой у саду, саду вишенька зав'яла, – Листячко опало, то ми з твоїм дівуванням та вже й

розпрощались. Ой летить зозуля, де вишенька верне, та вже твого дівування ніхто не поверне» (записано від М. В. Дольник, 1921 р. н., с. Новоіванівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.).

Зооморфний образ зозулі виступає символом дівчини на виданні, або нареченої. У весільній обрядовості українців зозуля виконує роль медіатора, зазначає Н. Пастух [11, 12].

На Придніпров'ї в сільських районах подекуди збереглася пісенна драматургія дівич-вечора. «Це означало, що дівчина прощалася з вулицею і з своїми товаришами, прощалася з дівуванням. А вдень, в суботу, йшла молода кликати всіх родичів і сусідів зі своїми друзками. І шишки носила старша дружка, але давала шишки молода», – зазначає Г. Т. Стекленьова (1926 р. н., уродженка с. Червоногригорівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.).

Характерною для цього поетичного дійства є збережена на степових теренах Нижньої Наддніпряниці пісня «Крашен вечір», яка додає драматизму і гармонійної тональності самій цій події. Поетичні повтори, рефрени, риторичні звертання демонструють експресивну природу цього дійства і його духовне наповнення: «Крашен-вечір, дивит-вечір, та рано-рано. Крашен-вечір, дивит-вечір, та ранесенько. Ой, хто ж його красив? Молодого ненька і вся родинонька ж та ранесенько» (записано від Є. І. Жернової, 1930 р. н., с. Аули Криничанського р-ну Дніпропетровської обл.).

Прикметно, що в нашому регіоні, зокрема в Нікопольському районі, зафіксована така обрядодія, як перевезення приданого молодої. У міському середовищі це вже не спостерігається. Пісенний матеріал має повчальний характер і адресований конкретним людям: «Ой люди, люди – вороги, не переходьте дороги, нехай перейде родина, щоб дорога була щаслива. Побажання свекрусі: “Тобі, мати, хату не топоти тобі, мати, діжу не місити як топила, то й топтимеш, як варила, то й варитимеш, тільки тої слави, що невістку діждала”» (записано від Г. Т. Стекленьової, 1926 р. н., с. Червоногригорівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.).

Для південних районів Дніпропетровщини показовим елементом весільного обряду є також вечірка у молодого. Як пра-

вило, вона починається після запросин і відзначається жартівливим характером, вираженим у пісенній палітрі. Гості під двором співають: «Осли гудуть, вже до двору йдуть – наряджайся, матінко, собі гостоньків сподівайся. Та й уріж, матінко, китайки, застеляйте столи ще й лавки, бо йдуть дружечки – панянки» (записано від М. В. Дольник, 1921 р. н., с. Новоіванівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.).

Цікавий інваріант цієї пісні побутує в с. Аули Криничанського району. Цей народнопоетичний зразок відзначається діалогічністю, насиченістю дією, яку створюють бояри та молода. Для сценічного втілення – це найпридатніший варіант секундарного фольклору. У тексті присутні повтори, рефренна структура. «Бояри: осли гудуть, вже до двору йдуть – наряджайся, Ганно – візьмуть тебе. Молода: а я наряджаюся, я ж вас не боюся, єсть у мене батько рідний, та й не дасть мене. Бояри: ой, осли гудуть, вже до двору йдуть – наряджайся, дівко Ганно – візьмуть тебе. Молода: а я наряджаюся, я ж вас не боюся, єсть у мене ньенька рідненька, та й не дасть».

На цих передвесільних вечорницях переважали пісні, ігри, танці. Як згадують старожили, тут квітчали гільце, вили вінки, обов'язково вечеряли. Сьогодні сценарій дівич-вечора та вечірки в молодого насичений розважальними елементами, піснями літературного походження. Багато самодіяльних творчих колективів намагається відтворити, хоч і фрагментарно, веселу атмосферу цього дійства. Така секундарна демонстрація фольклорних зразків властива творчій манері фольклорних ансамблів «Знахідка» (м. Жовті Води), «Криниця» (сmt Підгороднє), «Журавка» (м. Павлоград).

Епіцентром весільного обряду є продаж молодой, який сьогодні в урбанізованому середовищі звівся до примітивної форми отримання матеріальної вигоди. У сільському етнокстер'єрі присутня така пісенна форма цього неповторного дійства: «Не наступай, Литва, Буде з вами битва, Будем бити, воювати, А Олечки не давати» (записано від Є. М. Полішко, 1932 р. н., с. Малоандріївка Магдалинівського р-ну Дніпропетровської обл.).

Напруженість дії, коли молодший брат примушує молодого торгуватися за свою

сестру, передається мовно-експресивними засобами жартівливого змісту: «Не стій, зятю, та за плечима, не лупай очима, Полізь у кишеню, викинь грошей жменю, викинь гроші на тарілку за Олечку-дівку» (записано від Є. М. Полішко, 1932 р. н., с. Малоандріївка Магдалинівського р-ну Дніпропетровської обл.).

Певні динамічні зміни в символічному змісті українського весілля Нижньої Наддніпряни виявляють себе і в кінці ХХ ст., що зумовлено збідненням рівня образної фольклорної свідомості носіїв цих зразків через сучасні глобалізаційні впливи. Так, порівняння дівчини з калиною стало доволі традиційним для поезики українського фольклору, але в сучасних умовах побутування фольклорних текстів відбувається актуалізація іншого значення слова. Наприклад, коли продають молоду, співають: «Братику, не лякайся, сестриці не цурайся, сестриця – родина, сидить, як калина» (записано від Г. В. Дубовик, 1926 р. н., с. Чаплинка Петриківського р-ну Дніпропетровської обл.).

У сучасному власне весільному обряді Придніпров'я вже не відбувається розподілу ролей між учасниками обрядодії, як це спостерігалось в 60–70-х роках ХХ ст. Кожен із учасників весілля (дружки, бояри, світилки) мав свою мовну партію, яка відзначалася гарним ігровим началом, привносила комічно-драматичні перипетії в загальний сюжет цієї найвизначнішої обрядодії.

У нинішньому урбанізованому середовищі зберігся звичай розплітання коси. Як правило, це здійснюють брат чи сестра молодой. На південних теренах Дніпропетровщини збереглася така пісенна образна формула: «А брат сестрицю розплітає, цвіт троянда розцвітає. Не йди, сестрицю, молода заміж, цвіт рожу споминає» (записано від М. В. Дольник, 1921 р. н., с. Новоіванівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.).

Нині на Придніпров'ї втрачено обрядодію вдягання очіпка. Як зазначає Хв. Вовк, «дружко кладе очіпок та намітку на віко діжі, ставить віко собі на голову й обертається кругом на одному місці. Тоді нахиляють голову молодой, її брат починає розплітати косу, а свашки та сестри надягають очіпок та намітку» [12, 270].

Поетичність обрядодії покривання молодой хусткою сприймається пісенним супроводом, на сьогодні більш спрощеним,

ніж у середині ХХ ст. Характерний пісенний зразок «Не вмивалась, не втиралась», зафіксований у с. Добра Надія Томаківського району, має соціальний відголос, що засвідчує драматичну долю її носіїв, а також давнє її походження: «Не вмивалась, не втиралась, пішла жито жати. Дожалася до берези – сіла спочивать. Як згадала дівування – начала плакать» (записано від М. Ф. Калашник, 1936 р. н.).

Післявесільні обрядодії на Придніпров'ї пов'язані з циганщиною. У них збережена варіативність дійових осіб: цигани, лікар, перукар та ін. Кожен із цих героїв має свою мовну партію, яка відзначається жартівливим характером, що бере початок з інтермедій мандрівних дяків ХVIII ст.

Досить колоритним є післявесільний обряд на Придніпров'ї, зокрема у Павлоградському районі, де вважався особливо важливим, оскільки сприяв зміцненню зв'язку між сватами, полегшенню адаптації молодої серед чужого роду. Відбувалися свята у батьків молодої, куди приходили на гостину зі своїми найближчими родичами, дарували їм по 12 калачів. Недаремно цей елемент весілля називається «калачиний».

Післявесільне частування гостей було цікавим атрибутом українського весілля. Приносячи різноманітні страви на святковий стіл, дружки співали: «Їжте, їжте, бояри, борщик. Є його повний горщик. На те його зварили, щоб ви його поїли» (записано від М. М. Вільхової, 1925 р. н., жительки с. В'язівка Павлоградського р-ну студенткою Н. Кольцовою)

Купання та обдаровування батьків на другий день весілля також є обов'язковим чинником, який зберігся на Придніпров'ї. «Катають батьків на тачці, потім купають; їдуть, їдуть, наздріли калюжу, перевернули воза – іскупали. Як вертаються, ставляють вагани грить води – мить батьків» (записано від П. А. Гординської, 1931 р. н., жительки с. Кочеріжки Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл.).

Прикметно, що в понеділок після весілля гості й обидві родини, молодого й молодої, збираються на вареники, цим самим споріднюючи сім'ї. Такий звичай зберігся сьогодні у П'ятихатському, Криничанському, Павлоградському районах. У Павлоградському районі в першу середу після весілля подружжя йде до молодого,

примовляючи: «З середою, бо з невісточною молодою». У цей день їдять вареники. Невістка не йде додому до самої неділі. Йде «за щастям» у неділю зі своїм чоловіком до батьків. Побули тут, і все – більше не вертається додому, бо стала вже дружиною» (записано від Г. А. Хведянович, 1925 р. н., с. Кочеріжки).

Нинішній поступ цивілізації спричинив невідворотні зміни у функціонуванні весільної обрядодії. Насамперед вплинули на зміст і пісенну символіку обрядодії значні трансформації весілля (зникнення певних обрядових етапів, скорочення та об'єднання обрядодій). Значно знизилася художня вартість пісенних текстів весільного обряду, що засвідчує збіднення образної фольклорної свідомості та пригасання фольклорної пам'яті інформаторів. Але навіть збережене у фрагментарному вигляді сучасне весілля Придніпров'я виконує імунову роль в самоідентифікації народу.

1. *Борисенко В. К.* Весільні звичаї та обряди на Україні. – К., 1988.
2. *Кирчів Р. Ф.* Фольклор у системі новочасної української культури (Основні аспекти предметного окреслення проблеми) // ЗНТШ. – Т. 242: Праці секції етнографії і фольклористики. – Л., 2001.
3. *Шубравська М. М.* Українська весільна пісня і дійсність // Весільні пісні за ред. І. Березовського. – К., 1988.
4. *Здоровега Н. І.* Нариси народної весільної обрядовості на Україні. – К., 1974.
5. *Весільні пісні: В 2 кн. / Упоряд. М. М. Шубравська.* – К., 1982. – Кн. 1.
6. *Калита.* Збірка фольклорно-етнографічних матеріалів. – Д., 2007.
7. *Мишанич С. В.* Пісенна культура радянського села (на матеріалах с. Погребище Вінницької обл. 1920–70 рр.). – К., 1977.
8. *Потебня А. А.* О мифологическом значении некоторых обрядов и поверий // Слово и миф. – М., 1989.
9. *Маріна З. П.* Традиційне українське весілля // Калита. Збірка фольклорно-етнографічних матеріалів. – Д., 2007.
10. *Гачев Г.* Национальные образы мира. – М., 1988.
11. *Пастух Н. А.* Зооморфні образи в українському фольклорі. Образ зозулі : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Л, 2001.
12. *Вовк Хв.* Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995.